

BOEREN EN ZOOGDIEREN: EEN CONGRESVERSLAG

Marcel Huyser

Op 19 en 20 november 1999 werd in London door *The Mammal Society* en *The Linnean Society* een congres georganiseerd met als onderwerp '*Farmers and mammals*'. Ongeveer 160 mensen namen deel aan het congres, van wie verreweg de meesten afkomstig waren uit Groot-Brittannië zelf. Net als in Nederland bestaat ongeveer 70% van het landoppervlak in Groot-Brittannië uit landbouwgebied (Manley & Tattersall). Veel zoogdiersoorten worden op de een of andere wijze beïnvloed door de aanwezigheid van landbouwgebied en de activiteiten die daar plaatsvinden. Anderzijds hebben boeren bij de uitoefening van hun beroep ook te maken met zoogdieren. De wederzijdse beïnvloeding blijkt vaak zowel positieve als negatieve kanten te hebben.

De complexiteit van de relaties tussen boeren en zoogdieren bleek onder andere uit het feit dat naast dierecologen en boeren ook particuliere natuurbeschermings-organisaties, veterinaire deskundigen en ecotoxicologen aan het woord kwamen. Een enquête gaf aan dat boeren tegenwoordig veel meer geïnteresseerd zijn in 'wilde' dieren dan in het begin van de jaren '80 (Johnson, Macdonald & Carbone). De achteruitgang van leefgebieden voor wilde zoogdieren verloopt in het agrarisch landschap minder sterk dan voorheen (Duvergé & Jones), maar in veel streken is nog steeds sprake van een afname van landschapselementen die niet primair bedoeld zijn voor agrarische productie. Een grote interesse van boeren voor wilde dieren gaat in Groot-Brittannië vaak samen met de uitoefening van jacht. Economische schade aan landbouwgewassen wordt vaak als belangrijkste reden voor die jacht genoemd. In het geval van konijnen (Dendy & McKillop), hazen en verschillende her-

Interesse van boeren voor wilde dieren gaat vaak samen met uitoefening van de jacht. Foto Fred Hess

Een sterkere groene dooradering van agrarische gebieden zal tot een toename leiden van het aantal en de intensiteit van de interactie tussen boeren en zoogdieren. Foto Dennis Wansink

tensoorten (Putman & Kjellander) wordt de situatie echter al snel wat complexer (zie Oliver-Bellasis), omdat deze soorten niet alleen schade veroorzaken, maar ook inkomsten opleveren uit de jacht zelf.

Naast plantenetende soorten worden ook predatoren zoals vos, wezel, hermelijn, boommarter en bunzing bejaagd (McDonald & Birks; Reynolds), hoewel hun aanwezigheid de vraatschade aan landbouwgewassen door konijnen, hazen en muizen kan beperken (Baker & Harris). In het geval van de vos lijkt het er bovendien op dat het bejagen, netto gezien, duurder is dan niet jagen.

Meer geld naar bescherming

Het Britse ministerie van landbouw stimuleert het behoud en de aanleg van minder intensief beheerde landschapselementen zoals heggen, houtwallen en grasranden langs, maar ook tussen gewassen (Johnson & Baker). Toch staan de bedragen die voor dit soort maatregelen beschikbaar zijn in geen verhouding tot die voor het stimuleren of ondersteunen van agrarische productie. Er werd dan ook gepleit voor een verschuiving van de uitgaven in de richting van fondsen voor de bescherming van (zoog)dieren of de instandhouding en verbetering van hun leefgebieden (Oliver-Bellasis). Vooral bij beken, riviertjes en andere waterlopen lijken vaak meerdere doelen tegelijkertijd te kunnen worden bereikt (Strachan, Moorhouse & Macdonald). Er werden voorbeelden getoond van 10-30 meter

brede zones aan weerszijden van water, die uit de agrarische productie waren gehaald. Zodoende ontstond niet alleen een relatief brede, gevarieerde verbindingzone voor veel dier- en plantensoorten, maar werd ook de hoeveelheid en de werking van voedingsstoffen en pesticiden, afkomstig van de aanliggende landbouwkavels, gebufferd. In vergelijking met begin jaren '70 is niet alleen het gebruik van meststoffen, maar ook het gebruik van pesticiden zeer sterk gestegen (Johnson & Baker).

Pesticiden worden echter ook nog steeds op directe wijze ingezet tegen zoogdieren en hun uiteindelijke effecten worden vaak sterk onderschat (Shore & Fletcher). Vooral muizen en ratten worden op grote schaal bestreden met rodenticiden, hoewel duidelijk is dat een steeds hogere dosis noodzakelijk is en dat verschillende knaagdiersoorten reeds gehele of gedeeltelijke resistentie hebben ontwikkeld. Dit werd geïllustreerd door waarnemingen aan bruine ratten. Bepaalde individuen aten gedurende lange tijd vrijwel uitsluitend 'vergiftigd' voedsel en verkeerden desondanks in zeer goede lichamelijke conditie. Gepleit werd om in de onmiddellijke omgeving van gebouwen met graan of andere voedselopslag geen aantrekkelijk leefgebied voor ratten te creëren (Cowan & Quay). Dit lijkt een betere strategie dan het voortzetten van het grootschalig gebruik van rodenticiden.

Perceelranden

Op en tussen de landbouwkavels zelf leiden muizen minder snel tot conflicten. Dat sommige muizensoorten begroeide akkers snel kunnen koloniseren werd duidelijk uit het onderzoek van Tattersall & Macdonald. Niettemin vormen heggen, houtwallen en ruige perceelranden voor een deel van het jaar een belangrijk toevluchtsoord. Na de oogst van akkerbouwgewassen daalt het aantal bosmuizen op de percelen sterk. Toch lijken de meeste muizen de oogst zelf goed te overleven. Op de geoogste akker zijn de dieren echter uiterst kwetsbaar voor predatoren, terwijl ook het voedselaanbod (vooral niet-productiegrassen en kruiden) sterk verminderd is. Soms hebben zoogdieren niet veel nodig: de zeer smalle, minder intensief beheerde stroken grasland onder (prikkel)draad op Orkney bleken bijvoorbeeld erg belangrijk te zijn voor de aanwezigheid van de Orkney veldmuis in graslandgebieden (Gorman & Reynolds).

Tuberculose

Dassen zijn in sommige delen van Groot-Brittannië veel algemener dan in Nederland. Op nationaal niveau is de schade als gevolg van graaf- en vraatactiviteiten van weinig betekenis, maar een enkele individuele boer kan aanzienlijke verliezen leiden (Moore). De laatste tientallen jaren is er in Groot-Brittannië echter ook veel ophef over rundertuberculose en de mogelijke rol die de das speelt in de verspreiding van deze ziekte (Bourne). Vaccins lijken bij koeien alleen goed te werken bij de afwezigheid van wilde dieren die mogelijk een reservoir vormen. Het doden van dassen vindt in Groot-Brittannië reeds enkele decennia plaats. Dat gebeurt lang niet altijd legaal, en het is uiterst controversieel. Er lijkt wel sprake te zijn van een verband tussen het doden van dassen in een bepaald gebied en minder gevallen van rundertuberculose, maar andere factoren zoals een cyclus van de ziekteverwekker zelf kunnen hier ook aan ten grondslag liggen. Bovendien lijkt alleen het op zeer grote schaal doden van dassen een tijdelijk effect te hebben. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het doden van alle dassen in een gebied van 70-100 km², terwijl het eigenlijk al vaststaat dat dit geen optie is. De grootschalige uitroeiing van dassen wordt eenvoudigweg niet geaccepteerd door de maatschappij (Harris & White).

Niettemin is vorig jaar gestart met een veldexperiment op grote schaal om het effect van het doden van dassen op het voorkomen van rundertuberculose te kunnen vaststellen. Aan de andere kant heeft het decennia lang doden van dassen op zowel lokale als regionale schaal niet geleid tot een afname van de ziekte (Harris & White), en een relatie met de populatiedichtheid van dassen kan niet aangetoond worden (Delahay & Rogers). Bovendien leidt het doden van dassen tot een toename van dispersie, wat weer wel gecorrigeerd is met het voorkomen van rundertuberculose. Het onderzoek zou zich volgens Harris & White dan ook niet zozeer op het effect van het doden van dassen moeten richten, maar veel meer op de vraag welk infectieniveau bij runderen acceptabel zou zijn en hoe dit dan het beste bereikt zou kunnen worden.

Herten

Net als bij dassen is de economische schade die verschillende hertensoorten

kunnen veroorzaken in landbouwgewassen op nationaal niveau verwaarloosbaar (Putman & Kjellander). Op bepaalde percelen onder bepaalde omstandigheden kunnen echter wel aanzienlijke verliezen optreden. Toch is ook hier geen sprake van een verband tussen de populatiedichtheid van herten en de economische schade. Weersomstandigheden en de locatie van de percelen in relatie tot dekking biedende vegetatie lijken veel meer invloed te hebben. Permanente barrières om herten van de percelen af te houden lijken niet rendabel omdat de schade 'zeldzaam' is en de locatie of periode bovendien moeilijk te voorspellen is. Tijdelijke (elektrische) hekken bieden meer perspectief, omdat ze snel en selectief kunnen worden ingezet. Overigens werkt dit type barrière veel minder goed als ze lang blijven staan: de dieren weten uiteindelijk toch aan de andere kant te komen.

Integratie van functies

Hoewel de congres-bijdragen zeer gevarieerd waren, was er geen sprake van een volledig overzicht van interacties tussen boeren en zoogdieren. Duidelijk werd wel dat er conflicten of potentiële conflicten zijn tussen zoogdieren en boeren. Maar wederzijds voordeel is eveneens aanwezig. Het is belangrijk dat eventuele beheeractiviteiten gericht op zoogdieren of hun leefgebieden altijd goed onderbouwd zijn. Op dit moment zijn sommige activiteiten vooral gebaseerd op cultuur of traditie. Verder zal

De vraatschade van dassen in mais is meestal niet van grote betekenis, maar individuele boeren kunnen aanzienlijk verliezen leiden. De vermeende rol van de das bij de runder-tuberculose is een groter probleem. Foto Uwe Krüger

Ook reeën veroorzaken meestal nauwelijks economische schade aan landbouwgewassen. Foto Hans Hut

de landbouw zich in de komende decennia sterk moeten richten op de integratie van de verschillende functies die het landelijk gebied heeft. Leefgebied voor zoogdieren is één van die functies. Hoe die integratie gefinancierd gaat worden is in veel gevallen nog onduidelijk. Wat wel duidelijk is, is dat die gelden efficiënt besteed moeten worden. Als het gaat om de afmetingen en ruimtelijke samenhang van leefgebieden voor plant- en diersoorten in agrarische gebieden is nog veel onderzoek nodig.

Praktijkonderzoek Veehouderij heeft samen met het Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwater (RIZA) op het congres een poster gepresenteerd over het beheer van kavelsloten in grootschalige agrarische gebieden en de betekenis daarvan voor zoogdieren. Bij mij is hiervan een A4-print verkrijgbaar. Verder zal naar aanleiding van de lezingen in de zomer van 2000 een publicatie in boekvorm verschijnen.

Geciteerde bijdragen

- Baker, P. & S. Harris. Diet of farmland foxes, and impacts on their prey.
 Bourne, J. Towards a sustainable strategy to control TB in cattle.
 Cowan, D. & R. Quay. Rodenticide use against farm rat populations: biological constraints on effectiveness and safety.

- Delahaye, R. & L. Rogers. Badgers and bovine tuberculosis.
 Dendy, J. & G. McKillop. The price on the head of a wild rabbit: quantifying the costs of crop damage by rabbits.
 Duvergé, P.L. & G. Jones. Use of farmland habitats by greater horseshoe bats.
 Gorman, M. & P. Reynolds. Impact of land-use changes on Orkney voles.
 Harris, S. & P. White. TB in cattle - can badger culling ever solve the problems?
 Johnson, I. & S. Baker. Impact of agri-environment schemes on mammals.
 Johnson, P., D. MacDonald & C. Carbone. Farmers as conservation custodians: from perception to practise.
 Manley, W. & F. Tattersall. Farming and mammals: introduction.
 McDonald, R.A. & J.D.S. Birks. The effects of land management on small mustelids.
 Moore, N. Badgers and agricultural damage.
 Oliver-Bellasis, H. Farmland mammals: a farmer's view.
 Putman, R. & P. Kjellander. Deer damage to cereals: economic significance and predisposing factors.
 Reynolds, J. Conscious management of farmland mammals: constraints and paradoxes.
 Shore, R.F. & M.R. Fletcher. The impact of agricultural pesticides on mammals in Britain.
 Strachan, R., T. Moorhouse & D. Macdonald. Enhancing habitat for riparian mammals on farmland.
 Tattersall, F. & D. Macdonald. The arable woodmouse.

Marcel Huijser, Praktijkonderzoek Veehouderij, Postbus 2176, 8203 AD Lelystad, tel. 0320-293460 (NL),
 e-mail m.p.huijser@pv.agro.nl